כיתה ט' | הלכה · חמ"ד | שיעור 5 מתוך 6 | 45 דק'

שמות יב, טו; יג, ז; משנה פסחים א, א; שו"ע או"ח תלא, א; תלב, ב; תלד, ב; תמה, א

"לא יראה לך חמץ": בדיקת חמץ, ביטול וביעור

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את שני האיסורים מן התורה: אכילת חמץ ו"בל יראה ובל ימצא", ואת מצוות "תַּשְׁבִּיתוּ שְׁאֹר".
- התלמידים יתארו את שלושת השלבים בהכנת הבית לפסח: בדיקה בליל י"ד לאור הנר, ביטול ("כל חמירא") וביעור (שריפה).
- התלמידים יבחינו בין הדין שבשולחן ערוך לבין המנהגים שנוספו עליו (עשר פתיתים, שריפה ביום, קטניות) ויציגו אותם בנאמנות.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה כל חג מבקש מאיתנו לעשות, ומה הוא מבקש מאיתנו לזכור?

בכל שיעור התלמידים ממלאים שורה ב"לוח המועדים" של הכיתה: מצוות היום (מה עושים), הזיכרון או הרעיון שמאחוריה (למה), ומנהג אחד מהבית או מהקהילה.

🧪 פתיחה

מראים לכיתה כמה מוצרים (או תמונות): פרוסת לחם, פסטה, אורז, שיבולת שועל, עוגיית מצה, בירה. שואלים: מה מהם חמץ לדעתכם? מה הופך מאכל לחמץ? (תשובה כללית: דגן מחמשת מיני דגן, חיטה, שעורה, כוסמין, שיבולת שועל ושיפון, שבא במגע עם מים ותפח.) שומרים את המיון לסוף השיעור.

📖 הסבר למורה

בתורה יש שני סוגי ציווים על חמץ: איסור אכילה ("כָּל אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה", שמות יב, טו), ואיסור להחזיק חמץ ברשותנו: "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ" (שמות יג, ז). לכן לא מספיק לא לאכול חמץ, צריך גם להוציא אותו מן הבית: "אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם".

שלושה שלבים: (1) בדיקה: "אוֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר בּוֹדְקִין אֶת הֶחָמֵץ לְאוֹר הַנֵּר" (משנה פסחים א, א), בחורים ובסדקים, בכל מקום שדרכו להכניס בו חמץ (שו"ע תלא, א). (2) ביטול: מיד אחרי הבדיקה אומרים "כל חמירא... ליבטיל וליהוי כעפרא דארעא" (שו"ע תלד, ב), כלומר מבטלים את החמץ שלא מצאנו והוא כמו עפר. הרמ"א מוסיף שאומרים את הביטול בשפה שמבינים. (3) ביעור: שורפים את החמץ, או מפוררים וזורים לרוח או זורקים לים (שו"ע תמה, א); הרמ"א כותב שהמנהג לשרוף, וטוב לשרוף ביום.

נוסף על הדין יש מנהגים. לפי הרמ"א (תלב, ב) נוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שהבודק ימצא אותם, "כדי שלא יהא ברכתו לבטלה" (ויש נוהגים עשר פתיתים). רבים נוהגים גם למכור לגוי חמץ שנשאר ברשותם באמצעות הרב. בעניין קטניות (אורז, תירס, עדשים ועוד): לפי השולחן ערוך (תנג, א) הן אינן חמץ ומותר לבשל אותן, והרמ"א כותב שמנהג אשכנז להחמיר ולא לאכול אותן; כל אחד ינהג כמנהג קהילתו.

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי, כשיעור הלכה לפני פסח. בממלכתי אפשר להתמקד ברעיון שמאחורי ההכנות: ניקוי וחידוש לקראת חג החירות, ובמשמעות של מנהגים שונים בבתים שונים בחברה הישראלית.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (משנה, רמב"ם, שולחן ערוך, פניני הלכה). כאשר יש מנהגים שונים הם מוצגים זה לצד זה. כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

שמות יב, טו

> שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי כָּל־אֹכֵל חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל

שמות יג, ז

> מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלֶךָ

משנה, פסחים א, א (קטע)

> אוֹר לְאַרְבָּעָה עָשָׂר, בּוֹדְקִין אֶת הֶחָמֵץ לְאוֹר הַנֵּר. כָּל מָקוֹם שֶׁאֵין מַכְנִיסִין בּוֹ חָמֵץ אֵין צָרִיךְ בְּדִיקָה

שולחן ערוך, אורח חיים תלא, א

> בתחלת ליל י"ד בניסן בודקין את החמץ לאור הנר בחורין ובסדקין בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ

שולחן ערוך, אורח חיים תלב, ב (הגהת הרמ"א, קטע)

> ונוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק כדי שלא יהא ברכתו לבטלה

שולחן ערוך, אורח חיים תלד, ב (קטע)

אחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה ליבטיל וליהוי כעפרא דארעא

שולחן ערוך, אורח חיים תמה, א (עם הגהת הרמ"א, קטע)

כיצד ביעור חמץ שורפו או פוררו וזורה לרוח או זורקו לים ואם היה החמץ קשה ואין הים מחתכו במהרה הרי זה מפררו ואחר כך זורקו לים: הגה והמנהג לשורפו וטוב לשורפו ביום

שולחן ערוך, אורח חיים תנג, א (עם הגהת הרמ"א, קטע)

אבל לא באורז ושאר מיני קטנית וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל: הגה ויש אוסרים (טור והגהות מיימוני פ"ה ומרדכי פ' כל שעה) והמנהג באשכנז להחמיר

הפסוקים בלי טעמי המקרא, ושם ה' מובא בכתיב ה'. בשולחן ערוך הנוסח לפי מהדורת ספריא, עם הראשי תיבות שבמקור.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר, ואם הוא שלנו כתוב כך. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"כָּל אֹכֶל חָמֵץ וְנִכְרְתָה"	איסור אכילת חמץ בפסח הוא מן התורה, ועונשו כרת.
"וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ"	"בל יראה": אסור שיהיה לנו חמץ ברשותנו בפסח, גם בלי לאכול אותו.
"לְאוֹר הַנֵּר"	בודקים בליל י"ד בניסן לאור נר, בחורים ובסדקים, כי אור הנר מתאים לחיפוש.
"וליהוי כעפרא דארעא"	הביטול: מצהירים שכל חמץ שלא מצאנו הוא כמו עפר, הפקר וחסר ערך.
"שורפו או פוררו וזורה לרוח"	הביעור: מוציאים את החמץ מן העולם. המנהג לשרוף.

👥 לימוד בחברותא

בחברותות. כל חברותא לומדת את שני הפסוקים ומזהה בהם שני איסורים, ואחר כך בונה "תרשים זרימה" של הבדיקה, הביטול והביעור מתוך המשנה והשולחן ערוך.

1. מה ההבדל בין האיסור בשמות יב, טו לאיסור בשמות יג, ז?
2. לפי המשנה והשולחן ערוך: מתי בודקים? במה? באילו מקומות? איזה מקום לא צריך בדיקה?
3. למה צריך גם לבטל את החמץ אחרי שבדקנו? מה הביטול מוסיף?
4. מצאו בתלב, ב ובתמה, א שני מנהגים שהרמ"א מוסיף. מה הנימוק לכל אחד?
5. מה דין קטניות לפי השולחן ערוך, ומה לפי הרמ"א? נסחו את שתי הדעות בלי להכריע.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (בדף זה), דף העבודה

1. פתיחה: חמץ או לא? מיון מוצרים (5 דקות)
2. הסבר: אכילה ובל יראה, תשביתו שאור (6 דקות)
3. לימוד בחברותא: בדיקה, ביטול וביעור (13 דקות)
4. דיון במליאה: דין ומנהג, וכבוד למנהגים שונים (8 דקות)
5. דף עבודה בזוגות (9 דקות)
6. סיכום וכרטיס יציאה (4 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מהם שלושת השלבים של הוצאת החמץ מן הבית?
2. מה ההבדל בין איסור אכילה לבין "בל יראה"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, התורה לא הסתפקה באיסור לאכול חמץ ואסרה גם להחזיק אותו?
2. מה אפשר ללמוד מכך שבבתים שונים יש מנהגים שונים בפסח (למשל בקטניות)? איך מכבדים זאת כשמתארחים?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזה תפקיד יש לכם בהכנות לפסח בבית?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים למיון מהפתיחה ומתקנים אותו לפי מה שנלמד. משלימים על הלוח "תרשים זרימה": י"ד בלילה, בדיקה לאור הנר, ואז ביטול "כל חמירא"; י"ד בבוקר, ביעור (שריפה) וביטול שני (לפי הרמ"א). מסכמים: לא רק לא לאכול, אלא להוציא מהבית ומהלב.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו את שלושת השלבים לפי הסדר.
2. כתבו פסוק אחד שממנו לומדים שאסור שיהיה חמץ ברשותנו.

💡 הערות למורה

השיעור מציג את העקרונות. פרטי ניקיון הבית, כשרות כלים ומכירת חמץ הם נושאים רחבים, ושאלות מעשיות מפנים לרב הקהילה. בקטניות, בנוסח הביטול ובמספר הפתיתים יש מנהגים שונים בין הקהילות; מציגים את כולם בכבוד, וכל אחד ינהג כמנהג קהילתו. כשמדברים על שריפת חמץ, מזכירים כללי בטיחות. כדאי לשים לב לתלמידים שבבתיהם לא מקפידים על כל הדינים, ולמסגר את הדיון סביב המקור והרעיון.

📝 בדף העבודה

שני האיסורים מן התורה, תרשים בדיקה-ביטול-ביעור, דין ומנהג (פתיתים, שריפה, קטניות), ושאלה מסכמת (20 נק'). מחוון מלא בעמוד השני. לתלמידים שזקוקים לתמיכה יש גרסה מותאמת עם מחסן מילים ומשפטי פתיחה.

מקורות

- שמות יב, טו (ספריא)
- שמות יג, ז (ספריא)
- משנה, פסחים א, א (קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תלא, א (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תלב, ב (הגהת הרמ"א, קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תלד, ב (קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תמה, א (עם הגהת הרמ"א, קטע) (ספריא)
- שולחן ערוך, אורח חיים תנג, א (עם הגהת הרמ"א, קטע) (ספריא)

מחוון: פסח: חמץ, בדיקה וביעור

1. בדיקה: ליל י"ד בניסן, לאור הנר, בחורים ובסדקים (משנה פסחים א, א; שו"ע תלא, א) · ביטול: מיד אחרי הבדיקה, אומרים "כל חמירא... כעפרא דארעא" (שו"ע תלד, ב) · ביעור: ביום י"ד, שורפים או מפוררים וזורים לרוח (שו"ע תמה, א).
2. הראשון אוסר לאכול חמץ; השני אוסר שיהיה חמץ ברשותנו ("בל יראה"), גם אם לא אוכלים אותו. לכן צריך להוציא את החמץ מהבית.
3. דין · מנהג (רמ"א, "כדי שלא יהא ברכתו לבטלה") · מנהג (רמ"א: "וטוב לשורפו ביום") · דין.
4. ב. מקום שאין מכניסים בו חמץ. (ילקוט שאוכלים בו כריכים צריך בדיקה!)
5. א. (6 נק') איסור אכילה, "כל אוכל חמץ ונכרתה" (שמות יב, טו); "בל יראה", "ולא יראה לך חמץ" (שמות יג, ז). 3 נק' לכל איסור.
   ב. (4 נק') כי ייתכן שנשאר חמץ שלא מצאנו; בביטול הוא נעשה "כעפרא דארעא", ולא עוברים עליו ב"בל יראה".
   ג. (6 נק') לפי השולחן ערוך קטניות אינן חמץ ומותר לבשל אותן (3 נק'); לפי הרמ"א מנהג אשכנז להחמיר ולא לאכול אותן, וכל אחד נוהג כמנהג קהילתו (3 נק').
   ד. (4 נק') כל תשובה מנומקת: גאווה, כעס, הרגל רע וכדומה.